

MAKAI JÁNOS

JAROSZLAV FEJEDELEM NOVGOROD ÉLÉN

Előzmények

Nagyfészki Vszevolod (1176–1212) vlagyimir-szuzdali (nagy)fejedelem részben fiai segítségével intézte a politikai ügyeket. A Lavrentyij-évkönyv az 1190-es év kapcsán tudósít Vszevolod Feodor nevű fiának születéséről,¹ aki valószínűleg azonos Jaroszlavval.² A Jaroszlav Vszevolodovics szerepével kapcsolatos első említés az 1200-as évre vonatkozik. Ekkor apja Perejaszlavl Russzkij, vagyis a Kijev közelében elhelyezkedő Perejaszlavl élére állította őt.³ A település a Kijevi Rusz egyik déli volosztyának⁴ központja volt, s már hosszú ideje Vszevolod rokonsága irányította. Ha helytálló az a feltételezés, miszerint Jaroszlav Feodorral azonosítható, akkor megállapítható, hogy a perejaszlavliak igen fiatal, mindössze tízéves fejedelmet kaptak. 1204–1205 telén Jaroszlav részt vett a legjelentősebb déli fejedelmek által vezetett kunellenes hadjáratban, melyből az óoros (keleti szláv) csapatok sok fogollyal és zsákmányállattal tértek haza.⁵ Jaroszlav első házasságkötésére 1205–1206 telén, tizenöt éves korában került sor: ekkor Koncsak kun kán unokáját vette feleségül.⁶

Az 1206. év meglehetősen viharos volt Vszevolod fiának az életében: előbb II. András magyar király vette fel vele a kapcsolatot,⁷ és Jaroszlav megpróbált beavatkozni a halicsi ügyekbe, majd emiatt Vszevolod Csormnij⁸ kijevi fejedelem nyomására távoznia kellett Perejaszlavlból. 1207-ben Jaroszlav a rjazanyi fejedelmi széket kapta apjától, azonban az is ingatagnak bizonyult. Mivel a rjazanyiak szembeszálltak a hozzájuk érkező vlagyimiriakkal, a nagyfejedelem a következő évben hadjáratot indított ellenük. Jaroszlav megkönnyebbülten üdvözölte apját, de rajta kívül keveseknek volt oka az öröme. Vszevolod radikális eszközökhöz nyúlt, holott ezektől általában tartózkodott: Rjazany városát

1 PSZRL. T. I. 408.

2 Scsepkina 1972: 71; Ribakov 1984: 146.

3 PSZRL. T. I. 416.

4 A voloszty területiális egység a Kijevi Ruszban. A kifejezés jelölheti a Kijevi Rusz egyik régióját, de vonatkozhat egy részfejedelemségen, fejedelemségen belül az egyik központot körülvevő területre is.

5 PSZRL. T. I. 420.

6 PSZRL. T. I. 426; Ribakov 1984: 146.

7 A II. András és Jaroszlav közti kapcsolatfelvétel körülményeihez: Font 2005: 101, 194.

8 Vszevolod Csormnij (Vörös): az Olgovicsok képviselője, többszörös kijevi fejedelem (1206, 1207, 1210–1212).

kiüríttette, majd felgyújtatta, lakóit pedig fogságba vetette, és magával hurcolta. Még a püspököknek sem kegyelmezett. A leszámolás után Jaroszlav is visszatért Vlagyimirba.⁹

Szuzdal és Novgorod egyaránt a 12. század 30-as éveiben függetlenítette magát a kijevi politikai központtól. A következő időszakra vonatkozóan az északkeleti régiót Szuzdali, illetve Vlagyimir-szuzdali Fejedelemségnek szokás nevezni, de a szomszédos novgorodi területekkel kapcsolatban terminológiai probléma merül fel. Font Márta találó megállapításai szerint Novgorod a fejedelmek „váltogatásával”, a rájuk rótt kötelességek (ld. eskü) betartatásával őrizte Kijevtől való függetlenségét, illetve a fejedelmi hatalom visszaszorításán munkálkodott.¹⁰ Ezért a fejedelemség kifejezés helyett jobb híján célszerű a forrásokban és a szakirodalomban is olvasható novgorodi föld terminus technicus használata.

Szuzdal és Novgorod 12. századi és 13. század eleji viszonyát több tényező is befolyásolta. Egyrészt a két terület közti határvonal egyes részeit illetően még nem született megegyezés, s ezért nem volt egyértelmű, hogy melyik felet illeti meg az adószedés joga. Elsősorban Novij Torg (Torzsok) és a Zavolocsje (az Északi-Dvina vidéke) számított problematikusnak. Az előbbinek a kontúrjai a század végére már kezdtek körvonalazódni,¹¹ azonban a vele kapcsolatos harcoknak kereskedelmi és politikai okai is voltak.

Másrészt a szuzdali fejedelmek (Jurij Dolgorukij, Andrej Bogoljubszkij és Nagyfészki Vsevolod) a 12. században és a 13. század elején arra törekedtek, hogy pártfogoltjuknak juttassák a novgorodi fejedelmi széket, s ezt 14 alkalommal tudták elérni. Terveik megvalósítása érdekében – a korban bevett szokás szerint – elsősorban közeli rokonaikat használták fel. A pártfogoltak általában csak egy-két évig töltötték be a fejedelmi tisztséget. A megszakítás nélkül Novgorodban töltött öt vagy hat év már kivételesen hosszú volt. Mivel a pártfogoltak fejedelemségének időtartama döntő módon a novgorodi elit belső erőviszonyaitól függött, a szuzdali fejedelmek rokonainak szereplése többnyire csúfosan végződött. 1200 és 1208 között Nagyfészki Vsevolod ugyan ellenőrzése alatt tartotta a szomszédos területet, de ez kivételes időszaknak számít, amely alapján nem lehet az egész periódust megítélni. 1208–1209 telén Vlagyimir-Szuzdal dominanciája hirtelen szűnt meg, de távolról sem jelentette azt, hogy az északkeleti fejedelmek elvesztették az esélyt a novgorodi trón birtoklására.¹²

1212-ben meghalt Nagyfészki Vsevolod fejedelem, és végakarata értelmében a vlagyimiri trónt nem a legidősebb fia, Konsztantyin, hanem öccse,

9 Az 1206–1208-as események: PSZRL. T. I. 427–428, 434.

10 Font 1998: 58, 63.

11 A. A. Zimin szerint Vsevolod és Novgorod megegyezése értelmében Novij Torg (és Vok Lamszkij) Novgorod és a szuzdali föld közös ellenőrzése alá került: Zimin 1961: 103–104. Ehhez a megállapításhoz John Fennell is csatlakozott: Fennell 1989: 40.

12 Szuzdal és Novgorod 12. századi–13. század eleji viszonyához: Makai 2015: 135–162.

Jurij kapta. Konsztantyin Rosztov, két másik fivére közül Jaroszlav Perejaszlavi (Zalesszkij), Vlagyimir pedig Jurjev (Polszkij) élére került.¹³ A Jaroszlav által irányított északkeleti Perejaszlavi Fejedelemséghez tartozott még Dmitrov, Zubcov, Tver, Kosznyatyin és Nyerehta is.¹⁴ A következő években többször is belviszály bontakozott ki Nagyfészki Vszevolod fiai között.¹⁵ Novgorodot ilyen jellegű belső konfliktus nem fenyegette, mivel nem tartott igényt a Rurik-dinasztia egyetlen ágának tartós jelenlétére sem. Itt 1208–1209 telétől a szmolenszki Rosztyszlavicsok közé tartozó Msztyszlav Msztyszlavics birtokolta a trónt.¹⁶

Jaroszlav első novgorodi fejedelemsége (1215–1216)

Mielőtt Msztyszlav Novgorod élére került, a jelentéktelen Toropcet irányította, azonban olyan tulajdonságokkal rendelkezett, amelyek alapján többre volt hivatott. 1212-ben meg tudta szerezni a novgorodiak támogatását ahhoz, hogy unokatestvére, Msztyszlav Romanovics kerüljön a kijevi trónra, 1215-ben azonban déli terve miatt önként távozott. A megüresedett trónra a novgorodiak Jurij vlagyimiri (nagy)fejedelem öccsét, Jaroszlavot hívták meg az északkeleti Perejaszlavból. Jaroszlavhoz két jelentős tisztségviselőt, a poszadnyikot és a tiszjackijt, továbbá tíz tekintélyes kereskedőt küldtek a kéréssel, s amikor Novgorodba érkezett, az összegyűlteken élén Antonyij érsek fogadta őt.¹⁷ Ezután viharos események következtek.

Az 1215–1216-os esztendő történései leginkább a Moszkvai Évkönyvi Szvod és az Első Novgorodi Évkönyv segítségével rekonstruálhatók. A moszkvai forrás igen részletesen tudósít arról a háborúról, amely Vlagyimir-Szuzdalban megváltoztatta az erőviszonyokat, amelynek előzményét Jaroszlav 1215. évi novgorodi fejedelemmé választása jelentette. A lavinát az indította el, hogy az új fejedelem két személyt elfogatott, majd Tverben börtönbe záratta őket. (Az utóbbi település nem is Novgorod, hanem a Perejaszlavi Fejedelemség területén helyezkedett el.) Mivel a szmolenszki származású Rosztyszlavicsok Msztyszlav Udaloj (Udatnij) fejedelem vezetésével szervezkedni kezdtek, a novgorodiak pedig vecse tartására készülődtek, Jaroszlav Novij Torgba távozott, ahol igen barátságtalan lépéseket tett: a novgorodi kereskedőket elfogatta és megbilincselte, áruikat, lovaikat pedig szétoztotta, a Novgorodból küldött követeket szintén megfosztotta szabadságuktól, majd ellenségesen lépett fel a toropeci területekkel szemben. Msztyszlav – ismét Novgorod fejedelmeként – és szövetségesei a novgorodiakkal 1216 tavaszán támadást indítottak Jaroszlav ellen, aki elmenekült Novij Torgból. A támadók elfoglalták a Vlagyimir-Szuzdalhoz tartozó

13 PSZRL. T. XLI. 129.

14 Szverdlov 2003: 635; Konjavszkaja 2021: 14.

15 PSZRL. T. I. 437–438; PSZRL. T. XLI. 129–131; MLSZV. 150–152.

16 PSZRL. T. III. 51–52.

17 PSZRL. T. III. 53.

Volgamentét, s Konsztantyin rosztovi fejedelemmel szöveterkeztek. Jaroszlav mellett többek között az erős haddal rendelkező Jurij, öccsük, Szvjatoszlav és a vlagyimiri befolyás alatt álló muromiak sorakoztak fel. A döntő ütközetre 1216 áprilisában Jurjev Porszki közelében, a Lipica folyó mellett került sor. A Jurij és Jaroszlav által vezetett koalíció nagy vereséget szenvedett. A legtöbbet Jurij vesztette: a szeniori pozíciót, a vlagyimiri trónt és a közvetlenül az utóbbi ellenőrzése alatt álló területeket, s meg kellett elégednie a jelentéktelen Gorogyec Ragyilovval. Jaroszlav behódolt Konsztantyinak, „sok ajándékot” adott a győztes fejedelmeknek és parancsnokoknak, és ezen az áron Perejaszlavlot megtarthatta. Konsztantyin megszerezte a rangidősséget is jelképező Vlagyimirt, miközben Rosztovról sem mondott le. A novgorodiak visszavették Novij Torgot, és kiszabadították fogságba vetett társaikat.¹⁸ Feltételezhetően hadizsákmányhoz is jutottak, mivel nehéz elképzelni, hogy nem fosztogatták az elfoglalt településeket, illetve nem részesültek a Jaroszlav által átadott „sok ajándékból”.

Az Első Novgorodi Évkönyv, a helyi krónika a moszkvai forrás hat oldala helyett csak bő hármat szentel a fenti eseményeknek, azonban azok lényegét ugyanúgy adja vissza. A benne található novgorodi vonatkozású kiegészítő információk árnyalják a Moszkvai Évkönyvi Szvod által festett képet. Kiderül belőle, hogy amikor Jaroszlav Novij Torgba vonult vissza, lefoglalta a gabonát, nem engedte át az áruszállító szekereket, s így Novgorodban nagy áremelkedés, szörnyű éhínség, majd tömeges éhhalál következett be.¹⁹ A Moszkvai Évkönyvi Szvod szerint mindössze öt novgorodi vesztette életét az összecsapásokban, s ezt az információt az Első Novgorodi Évkönyv régebbi variánsa az elesett novgorodiak nevének felsorolásával támasztja alá.²⁰

A lipicai csatától Jaroszlav bátyjának erődemonstrációjáig (1216–1224)

Msztyiszlav Udatnij, a lipicai csata hőse csak 1217-ig állt Novgorod élén. A helyi forrás szerint ekkor bejelentette, hogy Halicsot kívánja megszerezni. Jelezte, hogy egyrészt nem fogja elfelejteni a novgorodiakat, másrészt egykor az apja mellett szeretne nyugodni a Szófia-székesegyházban.²¹ A magyar kutatók közül

18 MLSZV. 152–158. A Novij Torgon (Torzsokon) átvezető kereskedelmi útvonal nélkülözhetetlen volt Novgorod ellátásához. Toropac a körülötte elhelyezkedő területekkel (voloszttyal) a Szmolenszki Fejedelemség része volt, de a novgorodi határ közelében helyezkedett el.

19 PSZRL. T. III. 54. A novgorodi krónikás összességében korrekt módon mutatta be a tragikus novgorodi események okát: előbb jelezte, hogy a fagy elpusztította a gabonát (nyilván a vetést), s csak utána ismertette Jaroszlav lépéseit.

20 MLSZV. 156; PSZRL. T. III. 57. Az Első Novgorodi Évkönyv újabb szövegváltozata csak négy elesett novgorodit sorol fel: PSZRL. T. III. 257.

21 PSZRL. T. III. 57. Msztyiszlav Udatnij apja, Bátor Msztyiszlav 1179 novembere és 1180 júniusa között birtokolta a novgorodi trónt. Mivel ott halt meg, a Szent Szófia-székesegyházban temették el: PSZRL. T. III. 36.

újabbán Gyóni Gábor foglalkozott részletesen Msztyiszlav Udaloj novgorodi tevékenységével. Konceptiójának lényege így foglalható össze: Msztyiszlav fejedelem idején új korszak kezdődött Novgorod politikatörténetében. Ez egyrészt abban nyilvánult meg, hogy az ő idején Novgorod önálló „geopolitikai játékosként” lépett fel Ruszban, másrészt az uralma alatt láthatóan intézményesült formát öltött a fejedelem és a novgorodi közösség közti viszonyrendszer. Ekkortól mutatható ki a vecse (a jelek szerint valamiféle „jegyzőkönyvekkel” vezetett) szervezett alkalmazása a politikai életben.²² Azt, hogy Novgorod a Kijevi Ruszon belül önálló geopolitikai játékosná vált volna, aligha lehet bizonyítani. A vecse új típusú alkalmazását már érdemes lenne átgondolni, azonban ezt maga a szerző cáfolja meg, amikor megállapítja, hogy a következő évtizedekben, Alekszandr Nyevszkij (Jaroszlav fia) idején a novgorodi vecse degradációját, háttérbe szorulását láthatjuk.²³

Msztyiszlav Udatnij novgorodi utódai szintén a szmolenszki Rosztyiszlavicsok közül kerültek ki. Szvjatoszlav (1217–1218) és Vszevolod (1218–1221) azonban nem volt olyan népszerű, mint Msztyiszlav. Szvjatoszlavtól a vecse megtagadta a hivatalban lévő poszadnyik leváltását, Vszevolodnak pedig „utat mutattak”, s javasolták, hogy menjen az apjához Ruszba, vagyis a Kijevi Rusz déli részére.²⁴ Ezután a novgorodiak figyelme ismét Vlagyimir-Szuzdal felé fordult. Előkelő küldöttséget indítottak Vlagyimir városába Jurij nagyfejedelemhez, aki hozzájárult, hogy Vszevolod nevű fia a novgorodiak szabta feltételek alapján elfoglalja az ottani fejedelmi széket.²⁵ Vszevolod Jurjevics fejedelemsége (1221–1223) kezdetén még csak nyolcéves volt,²⁶ és később még magát sem érezhette biztonságban, mivel 1223-ban, egy pontosan meg nem nevezett éjszakán az egész udvarával (kíséretével) együtt otthagya Novgorodot.²⁷

Vszevolod távozása után a novgorodiak ismét követeket küldtek Jurij nagyfejedelemhez, s ezúttal öccsét, Jaroszlavot kérték tőle. (Úgy látszik, Vlagyimir ura túltette magát Jaroszlav 1215. évi botrányos novgorodi szereplésén, amelynek következtében – mint az a tanulmány elején olvasható – 1216-ban Jurij még a nagyfejedelemi pozíciót is elvesztette, s azt csak bátyja, Konsztantyin 1218-ban bekövetkezett halála után szerezte vissza.) Jaroszlav novgorodi fejedelemsége

22 Gyóni 2018: 366.

23 Gyóni 2018: 321.

24 A Szvjatoszlavval és Vszevoloddal kapcsolatos adatok: PSZRL. T. III. 58–60. Szvjatoszlav és Vszevolod apja Msztyiszlav Romanovics kijevi fejedelem (1212–1223) volt.

25 PSZRL. T. III. 60. Az északkeleti forrás nem tesz említést a Vszevoloddal szemben támasztott novgorodi feltételekről, csak ezt a rövid hírt közli: „Jurij nagyfejedelem elküldte fiát, Vszevolodot Nagy Novgorodba, a trónra”: PSZRL. T. I. 445.

26 Vszevolod Jurjevics 1213 októberében született: PSZRL. T. I. 438. Úgy tűnik, Vszevolod trónra ültetésével Jurij nagyfejedelem apja, Nagyfészku Vszevolod módszerével élt. Florent Mouchard véleménye szerint Vszevolod Jurjevics azt a novgorodi gyakorlatot, mely szerint kiskorú fejedelmet juttat trónra, 1200-ban és éppen Jaroszlavnak a déli Perejaszlavl élére állításával alkalmazta először: Mouchard 2015: 97.

27 PSZRL. T. III. 61.

csak az 1223-as évre korlátozódott, ám a belső helyzet szempontjából a korábbanál jóval csendesebb volt. Viszont két hadi esemény fűződik hozzá: egy nem túl sikeres fellépés a szomszédos toropeci volosztjot dúló litvánok ellen, és egy nagyszabású zsákmányszerző hadjárat a csudok (észtek) ellen, amelynek során a fejedelem által vezetett novgorodiak rengeteg foglyot ejtettek és sok aranyat zsákmányoltak. Jaroszlav még a csudok elleni sikert követően a családjával együtt elhagyta Novgorodot, de a távozás okát a novgorodi krónikás nem adta meg. Ekkor Jurij nagyfejedelemtől ismét fiát, Vszevolodot kérték, aki ismét nem váltotta meg a világot Novgorod élén. Vszevolod 1224-ben (legfeljebb tizenegy évesen) érkezett a Volhov folyó partján található városba, és még ugyanebben az évben az egyik éjszaka leple alatt az egész kíséretével megszökött.²⁸ A menekülés oka ezúttal is hiányzik az Első Novgorodi Évkönyvből, de a következő események ismertetéséből kiderül.

Vszevolod nem tért vissza a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség területére, hanem – csakúgy, mint nagybátyja, Jaroszlav 1215-ben – a határ novgorodi oldalán elhelyezkedő Novij Torgban (Torzsokban) talált menedéket. A városhoz koalíciós haderő érkezett: Nagyfészkű Vszevolod akkor legjelentősebbnek számító utódai (Jurij vlagyimiri, Jaroszlav perejaszlavli és Vaszilko rosztovi fejedelem) mellett még Jurij sógora, a csernyigovi Mihail is megjelent katonái élén. A novgorodiak két követet küldtek Jurijhoz, a koalíció vezetőjéhez azzal a kéréssel, hogy egyrészt a fiát engedje vissza hozzájuk, másrészt vonuljon el a várostól, ő viszont hét személy kiadatását követelte, s azzal fenyegetőzött, hogy ellenkező esetben – mivel már megittatta a Tverben – a Volhovban is meg fogja itatni a lovát. A novgorodiak összegyűjtötték az egész terület haderejét, megerősítették a városukat, jelezték, hogy nem hajlandóak kiadni hét társukat, majd újabb óvintézkedéseket tettek. A konfliktus végül kompromisszummal zárult, melynek értelmében Vszevolod Jurjevics helyett a csernyigovi Mihail került Novgorod élére. A felsorakozott fejedelmek ugyan elvonultak Novij Torg alól, de sok kárt okoztak.²⁹

A fenti eseményekhez több kommentár is kívánczik: 1. Ami a Jurij által megnevezett novgorodiak kiadatását illeti, nehéz lenne Gyóni Gábornak azzal a megállapításával vitatkozni, mely szerint ők nyilvánvalóan egyfajta Vlagyimir-Szuzdal-ellenes politikai irányvonalat képviseltek.³⁰ 2. A Tver (Tverca) folyó a Volgába ömlik. Novij Torg és Tver is a partján jött létre. Az előbbi alapvetően Novgorodhoz tartozott, míg az utóbbi a vlagyimir-szuzdali föld részét képező Perejaszlavli Fejedelemség területén helyezkedett el, s a határ a két település

---

28 PSZRL. T. III. 61, 63–64. Vszevolod Jurjevics két fejedelemségének ismétlődő mozzanatai gyanút keltenek. Nem zárható ki, hogy a krónikás vagy a későbbi szerkesztő megkettőzte a fiatal Jurjevics novgorodi fejedelemségét, s ezzel a ténylegesnél kisebbnek akarta beállítani a vlagyimir-szuzdali befolyás mértékét.

29 PSZRL. T. III. 64.

30 Gyóni 2018: 206.

között húzódozott.³¹ 3. A koalíciós erők létszámának ismerete nélkül nehéz megállapítani, mennyire volt megalapozott Jurij nagyfejedelem kardcsörtetése. A Kijevi Rusz időszakában néhány ezer fős had jelentős fenyegetést jelentett, de a vlagyimir-szuzdali határoktól távol található Novgorod bevétele nem garantálta. Ráadásul Jurij nem is akarta kiskorú fiát, Vszevolodot visszajuttatni a novgorodi fejedelmi pozícióba, a Szuzdal-ellenes hangadók kiadására pedig nem került sor. Ez esetben a nagyfejedelem befolyásának fenntartása Mihail, a csernyigovi sógor presztízsét növelte, a számlát pedig Novij Torg és környéke fizette meg.

Mihailtól Mihailig (1225–1230)

Mihail 1225-ben lett Novgorod fejedelme, de még abban az évben elhagyta a várost.³² Távozása után ismét a perejaszlavl Jaroszlav következett. A helyi évkönyv nem írja, hogy a novgorodiak Jurij nagyfejedelemhez fordultak volna, csak azt, hogy Jaroszlavhoz „küldtek”. Nyilván követek közvetítették a meghívást.³³ A régi-új fejedelem 1225–1226 telén sikeresen harcolt a toropeci volosztjot fosztogató és a novgorodi területekre is behatoló litvánok ellen, majd visszatért Perejaszlavlba. Az utóbbira abból lehet következtetni, hogy a márciussal induló 1226–1227-es év a novgorodi forrásban azzal a bejegyzéssel kezdődik, miszerint Jaroszlav fejedelem megérkezett Novgorodba.³⁴ 1227-ben a fejedelem a jamokat (finneket) támadta meg, és rengeteg foglyot ejtett.³⁵ 1228-ban Jaroszlav a realitásoktól elrugaszkodva hadjáratot szeretett volna indítani a baltikumi Kardtestvérek Rendjének nagy központja, Riga ellen. A támadásban a perejaszlavlai és novgorodi fegyveresek mellett a Novgorodhoz tartozó, ám bizonyos önállósággal rendelkező Pszkov támogatására is számított. A pszkoviak azonban arra hivatkoztak, hogy békeszerződést kötöttek Rigával, és megtagadták a részvételt. Ezt követően a novgorodiak is nemet mondtak, Jaroszlav fejedelem pedig ismét Perejaszlavlba vonult vissza.³⁶

31 Kucskin 1984: 99, 102.

32 PSZRL. T. III. 64.

33 PSZRL. T. III. 64.

34 PSZRL. T. III. 64. Az 1225–1226 telén a litvánok felett aratott győzelemről az északkeleti forrás is beszámol: PSZRL. T. I. 447–448. Ebben jóval nagyobb tisztelet mutatkozik meg a fejedelem iránt, mint az Első Novgorodi Évkönyvben. A krónikás Jaroszlavot igazhívónek és Krisztust szeretőnek nevezi: PSZRL. T. I. 448.

35 PSZRL. T. III. 65. A jamokat a szakirodalom finnekként, illetve a középkori finnek egy részeként azonosítja: Klima 2009: 153–154. Szili (szerk.) 2009: 209. 11. jegyzet. Lehetséges, hogy a jamok nem azonnal foglalták el a későbbi Finnország központi területeit, és kezdetben a mai Oroszország területén éltek: Balogh–Kovács (szerk.) 2015: 118, 463. jegyzet. Az is elfogadható, ha a jamokat az óoroszlav kifejezés (Емь) alapján jemeknek nevezzük.

36 PSZRL. T. III. 66.

Az 1228. évi események leírásánál az Első Novgorodi Évkönyv további figyelemre méltó adatokat is közöl. Egyrészt jelzi, hogy Jaroszlav fejedelem a Riga elleni támadáshoz csapatokat vitt magával Perejaszlavlból Novgorodba. Még azt is tartalmazza, hogy a katonákat hol és hogyan szállásolták el. Másrészt ezt követően az alábbi problémákról számol be: a piacon minden megdrágult (a forrás konkrétan a kenyeret, a húst és a halat említi), a kenyeret két kunáért, míg a rozst három grivnáért, a búzát öt grivnáért, a kölest hét grivnáért lehetett megvenni kádanként, és ez a helyzet három évig tartott.³⁷ A fenti információk alapján egyes kutatók (Danyilova, Horosev) feltételezték, hogy a drágulást a fejedelem által vezetett csapatok Novgorodban való elszállásolása váltotta ki.³⁸ Igor Frojanov sem cáfolta kollégái véleményét, de közvetett adatok alapján arra a következtetésre jutott, hogy az élelmiszerhiány már korábban is érzékelhető volt, a perejaszlavl katonák érkezése csak kiélezte a helyzetet.³⁹

1228-ban tehát a sértett Jaroszlav fejedelem Perejaszlavlba vonult vissza, csak kiskorú fiait, Alekszandrt és Fjodort hagyta Novgorodban.⁴⁰ A két fiatal Jaroszlavics helyzete azonban hamarosan kilátástalanná vált. 1228 őszén olyan sok eső esett, hogy a földművesek számára lehetetlenné vált a szokásos munkák elvégzése, majd a Volhov folyó magas vízállása és az erős szél okozott gondot. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy felkelés tört ki a városban. Az elégedetlenkedők vecsét tartottak a főpásztor udvarában. Arszenyij vladika ugyan elrejtőzött a Szent Szófia-székesegyházban, majd elmenekült a városból, a tisztségét azonban elvesztette. A vele szembeni megmozdulásban az évkönyv a társadalom alsó rétegéhez tartozók (простая чядь) szerepét emeli ki, azt követően azonban a város egész lakossága részt vett az eseményekben. A felkelés Vjacseszlav tiszjackij és további öt vagyonos, illetve tisztséget viselő novgorodi udvarházának kirablásával folytatódott. Miután mindez megtörtént, a novgorodiak üzenetet küldtek Jaroszlav fejedelemhez, s visszatérését kérték, továbbá a zabozsnyicsje (забожничье) eltörlését és azt, hogy ne küldje ki a bírákat a volosztyokba. Jaroszlav azonban nem volt hajlandó visszatérni, sőt – valószínűleg már 1229 elején – megbízható emberei segítségével fiait is kimenekítette a novgorodi darázfészekből. A novgorodiak ezután ismét a csernyigovi Mihailt hívták meg a trónra.⁴¹

37 PSZRL. T. III. 66.

38 Danyilova 1956: 87; Horosev 1980: 46.

39 Frojanov 1992: 265.

40 PSZRL. T. III. 66. A két fiú közül Alekszandr később a Nyevszkij melléknevet kapta. Mivel 1221 körül született, 1228-ban még csak hétéves lehetett. Alekszandr születéséhez: Gorszkij 2004: 206; Petruhin 2005: 183.

41 PSZRL. T. III. 66–67. A zabozsnyicsje Frojanov szerint valószínűleg a pogány kultusz híveire kirótt illeték volt: Frojanov 1992: 271. Ugyanezt a kifejezést (zabozhnits'e) Martin Dimnik további magyarázat nélkül egyházi adóként értelmezte: Dimnik 2016: 334.

Mihail Vszevolodovics második novgorodi fejedelemsége (1229–1230) alatt sem alkotott maradandót. A földművesek egy részének adóját csökkentette, s még 1229-ben Csernyigovba távozott. Novgorodban Rosztyiszlav nevű fiát hagyta.⁴² Egy kisebb elbeszélés, amely az 1230-as évre datálva több északkeleti forrásban fennmaradt, arra utal, hogy Jaroszlav nehezen nyugodott bele Mihail újabb novgorodi „uralmába”. Eszerint Vlagyimir Rurikovics kijevi fejedelem megbízásából Kirill kijevi metropolita egy küldöttség élén Jurij vlagyimiri nagyfejedelemhez, fivéreire és unokaöccseihez utazott, mivel Mihail esküszegése miatt Jaroszlav hadjáratot akart indítani Csernyigov ellen. A küldöttség tagjainak és a rokonságnak valósággal rá kellett beszélnie Jaroszlavot a Mihaillal való békekötésre.⁴³

1230-ban Mihail fejedelem csak egy, a fiával kapcsolatos szertartás kedvéért tért vissza. Az ünnepi esemény során az érsek levágta a kisfiú haját, majd trónra ültetése következett.⁴⁴ Az utóbbi nem volt komoly politikai esemény, mivel a fejedelmfiak első megnyírására általában a hároméves koruk körüli időszakban került sor.⁴⁵ Novgorodnak viszont hadvezérre lett volna szüksége a perejaszavlialakkal és a litvánokkal vívott harcban. Jaroszlav, a szomszédos Perejaszavl ura ugyanis 1229-ben azt a felszólítást kapta, hogy vonuljon vissza a Voloktól – nyilván megszállta a Volok Lamszkijhoz tartozó terület egy részét –, de nem engedelmeskedett. 1229–1230 telén pedig a betörő litvánokat a novgorodiak segítséggel nélkül voltak kénytelenek visszaverni.⁴⁶

Ha mindez nem lett volna elég, 1230-ban a csernyigovi és vlagyimir-perejaszavlai orientáció hívei heves küzdelmet folytattak egymással, a szélsőséges időjárás pedig tragédiák sorozatához vezetett. Az utóbbiról így írt a krónikás: „A fagy elpusztította ... a gabonát a volosztyunkban, és attól nagy bánat keletkezett: a kenyeret nyolc kunáért kezdik venni, a dézsa rozst húsz grivnáért, az udvarokban pedig huszonkilenc és félért, a búzát negyven grivnáért, a kölest ötven grivnáért, a zabot pedig tizenhárom grivnáért. És szétszéledt a városunk és a volosztyunk, és az idegen városok megteltek fivéreinkkel és nővéreinkkel, az ittmaradtak pedig halni kezdtek. És ki ne fakadna sírva az utcákon heverő hullákat és a kutyák eledeléül szolgáló csecsemőket látva.”⁴⁷

42 PSZRL. T. III. 68.

43 PSZRL. T. I. 455–456; MLSZV. 172.

44 PSZRL. T. III. 69.

45 PSZRL. T. I. 409, 411.

46 PSZRL. T. III. 68–69. Részben az ismertetett események, részben a későbbi fejlemények alapján született meg Maureen Perrie alábbi értékelése: Novgorod hadtörténetének első, terjeszkedő szakasza az 1220-as években ért véget, amikor új ellenségek jelentek meg a szomszédos régiókban, nyugaton a német kereszties lovagok és keleten a mongol-tatár csapatok: Perrie 2006: 200–202.

47 PSZRL. T. III. 69. Az idézet fordításához felhasználva: Janyin 1980: 227. A voloszty kifejezés itt a Novgorod városához tartozó területeket jelenti, amelyek lakossága részben mezőgazdasági jellegű tevékenységet folytatott.

Jarozslav visszatérésétől a tatárok támadásáig (1230–1238)

1230 végén a novgorodiak „utat mutattak” a csernyigovi Rosztyiszlavnak.⁴⁸ A fenti adatok alapján találó Font Mártának az a megállapítása, mely szerint Rosztyiszlav kiskorúsága – azaz önálló cselekvésre képtelensége – is közrejátszhatott abban, hogy novgorodi pozícióját nem tudta megtartani.⁴⁹ Rosztyiszlav elküldése után a novgorodiak ismét a perejaszlavli Jarozslavot hívták meg fejedelmüknek. Jarozslav 1230. december 30-án érkezett meg Novgorodba, vecsét hívott össze, és elfogadta a feltételeket. Azonban csak két hétig maradt a városban, s azt követően ismét két fia,⁵⁰ majd Feodor 1233-ban bekövetkezett halála⁵¹ után egyedül Alekszandr képviselte őt. Ebben az időszakban Mihail fejedelem valószínűleg törekedett vagy tett még egy kísérletet novgorodi befolyása visszaszerzésére, mivel a helyi forrás információi szerint Jarozslav fejedelem 1231-ben a novgorodiakkal és a perejaszlavliakkal megtámadta a csernyigovi területeket, s annak északi részén egy települést felperzselt, majd – jelentős mennyiségű gabona megsemmisítése után – békekötés nélkül távozott.⁵² Az északkeleti források a novgorodiak részvételéről hallgatnak, ellenben a támadók között említik Jurij vlagyimiri nagyfejedelmet és rosztovi unokaöccseit is.⁵³

Az 1230-ig terjedő időszakban Jarozslav fejedelem csak akkor jelent meg Novgorodban, ha az feltétlenül szükséges volt. 1231 elején – nem tudni, hogy személyesen vagy csak befolyást gyakorolva – részt vett a korábban elűzött Arszenyij vladika részleges rehabilitálásában. A visszahívott Arszenyij egyelőre a Szent György-kolostor élére került.⁵⁴ 1232-ben a Novgorod fennhatósága alá tartozó Pszkovban sikerült felszámolnia a Mihail-párti bojárok visszatérése után kialakult ellenszegülést. A konfliktus azzal végződött, hogy a pszkoviak Jarozslav akkor még életben levő fiát, Feodort kérték fejedelmüknek, ő azonban sógorát, Jurijt küldte hozzájuk.⁵⁵

1234-ben Jarozslav a novgorodi föld és a Kardtestvérek Rendjének határterületén, de az utóbbihoz tartozó Jurjev vidékén harcolt, majd békét kötött a németekkel. A hadműveletek aligha lehettek nagyszabásúak, mivel a krónikás szerint az összes novgorodi épségben tért haza, s az „alsófldiek” (низовци)

48 PSZRL. T. III. 70.

49 Font 2018: 159.

50 PSZRL. T. III. 70.

51 PSZRL. T. III. 72.

52 PSZRL. T. III. 71. Az Első Novgorodi Évkönyv szerint Novgorodban 1231-ben ismét rettenetes volt az éhség, s azt tömeges halálozás követte. Ráadásul Kijev kivételével az egész Kijevi Ruszban hasonló volt a helyzet. Ilyen körülmények közepette a józan észsel ellenkezőnek tűnik a Csernyigovi Fejedelemség elleni 1232-es támadás és az ottani gabonakészletek egy részének megsemmisítése: PSZRL. T. III. 70–71.

53 PSZRL. T. I. 459; MLSZV. 172–173.

54 PSZRL. T. III. 70.

55 PSZRL. T. III. 71–72. Jurij a már többször említett Msztyiszlav Udaloj (Udatnij) fia volt.

közül is csak kevesen estek el.⁵⁶ Ugyanebben az évben a fejedelem a novgorodiak élén a portyázó litvánok ellen vonult, akiket csak a szomszédos Toropeci Fejedelemség területén ért utol. Az akció így is eredményes volt: háromszáz lovat és egyéb javakat sikerült visszaszerezni, a litvánok pedig fegyvereiket eldobálva az erdőbe menekültek. A krónikás szerint a novgorodiak vesztesége mindössze tíz fő volt.⁵⁷

Az Első Novgorodi Évkönyv az 1235-ös évnél a déli fejedelmek szokásos marakodásáról ír, amelybe a résztvevők egyike a kunokat is bevonta.⁵⁸ Az 1236. évnél ugyanebben a forrásban az olvasható, hogy Jaroszlav fejedelem Novgorodból Kijevbe ment, és elfoglalta a trónt, a novgorodira pedig fiát, Alekszandrt ültette. Három novgorodi előkelőt és száz torzsoki muzst is magával vitt Kijevbe, egy hétig ott tartotta, majd megajándékozta és hazaengedte őket.⁵⁹ 1236-tól számítva néhány évig Jaroszlav nem szerepel a novgorodi krónika lapjain, ott elsősorban a rjazanyi és vlagyimir-szuzdali területek elleni tatár invázió ismertetése található. A novgorodi földdel kapcsolatban a következő két fontos esemény az, hogy egyrészt a támadók 1238 márciusában elfoglalták Torzsokot, másrészt Novgorod városa megmenekült, mert a tatárok csak száz versztányira közelítették meg.⁶⁰

A déli forrás, az Ipatyij-évkönyv részét képező Halics-volhíniai Évkönyv sem segít tisztázni a Jaroszlav fejedelemmel kapcsolatos kérdéseket. Kimerítő részletességgel számol be a déli fejedelmek egymással folytatott harcáról,⁶¹ majd arról értesít, hogy Jaroszlav Kijevbe érkezett, „elvette” a várost Vlagyimirtól (a szmolenszki Rosztyiszlavicsok képviselőjétől), majd miután nem tudta megtartani, Szuzdalba (a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemségbe) ment, Kijevet pedig (a csernyigovi) Mihail foglalta el.⁶² Ezekből az információkból csak az a következtetés vonható le, hogy a belviszály közepette a déli rokonok ideiglenesen elfogadták a Rurik-dinasztián belüli leszármazási rendben előkelőbb helyet elfoglaló Jaroszlav kijevi fejedelemségét, de annak hossza homályban marad. Anton Gorszkijnak minden bizonnyal igaza van, amikor úgy vélekedik, hogy Jaroszlav 1238-ban hagyta el Kijevet, miután megtudta, hogy bátyja, Jurij elesett a Szitynél vívott ütközetben.⁶³

56 PSZRL. T. III. 73. Jurjev Dorpat és Tartu néven is ismeretes. „Alsófldieknek” a novgorodiak a szomszédos Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség lakóit nevezték. Ez esetben a fentiek közül a Jaroszlavval érkezett perejaszlavliakról van szó.

57 PSZRL. T. III. 73.

58 PSZRL. T. III. 73–74.

59 PSZRL. T. III. 74.

60 PSZRL. T. III. 74–76.

61 PSZRL. T. II. 772–777; GVL. 284–289.

62 PSZRL. T. II. 777; GVL. 288–289.

63 Gorszkij 2004: 186.

Sajnos, az északkeleti források adatai is hiányosak. A Moszkvai Évkönyvi Szvod legalább megemlíti, hogy 1236-ban Jaroszlav a kijevi trónra ült,⁶⁴ de a fontosabbnak számító Lavrentyij-évkönyv fő szövegéből (Szuzdali Évkönyv a Lavrentyij-másolat alapján) még ez is hiányzik, csak a mellékleteként ismeretes, ún. Akadémiai másolatban olvasható.⁶⁵ A perejaszlavli fejedelem neve a következő alkalommal akkor bukkan fel, amikor az északkeleti források jelzik, hogy 1238 elején a Szity folyónál Jurij nagyfejedelem Jaroszlavot is várta,⁶⁶ ő azonban nem vett részt a március 4-én a tatárok győzelmével végződő ütközetben, mivel a nevét nem említik. Miután Jurij nagyfejedelem elesett a Szitynél, a vlagyimiri trón megüresedett, Jaroszlav színre lépett, s elfoglalta azt.⁶⁷

Ugyan csak közvetve tartozik a témához, mégis érdemes megemlíteni Andrej Szaharov egy hipotézisét és Anton Gorszkij azzal kapcsolatos álláspontját. Szaharov feltételezte, hogy Alekszandr és apja, Jaroszlav 1238-ban, az Északkelet-Rusz elleni támadás idején megállapodást kötött Batu kánnal, melynek eredményeként Alekszandr és Jaroszlav nem nyújtott segítséget Jurij nagyfejedelemnek a Szitynél, Batu pedig nem vonult Novgorod ellen.⁶⁸ Gorszkij úgy vélekedett, hogy a segítségnyújtás elmaradását az 1238-as év elejére jellemző helyzet indokolta. Az sem tisztázott, hogy Jurij kérése eljutott-e Jaroszlavhoz, mivel a szuzdali földről Kijevbe vezető utat a mongolok elzárták. Ha Jaroszlav kapott is információt, csak a kijevi katonai erők segítségével indíthatott hadjáratot. Azonban a kijevi bojárok részéről ilyen vállalkozásnak a Dél-Ruszban dúló belháború körülményei között nem volt realitása. Ami Alekszandrt illeti, ő ilyen helyzetben nem támaszkodhatott a novgorodi erőkre: a számító novgorodi bojárok addig nem indultak volna idegen földre nagy létszámú ellenséggel harcolni, amíg az saját földjüket közvetlenül nem fenyegette. 1240-ben a Néva folyó mellett Alekszandr „udvara” önmagában még egy viszonylag kis létszámú svéd csapattal vívott ütközetre sem volt elelendő.⁶⁹

Gorszkij fenti érvei meggyőzőek, és kiegészítésként azt is érdemes megemlíteni, hogy Novgorod városa még a saját fennhatósága alá tartozó Novij Torgot is magára hagyta, aminek következtében a tatárok elfoglalták a települést, lakosait pedig lemészárolták. Azonban az továbbra sem tisztázott, hogy miért nem vettek részt a perejaszlavliak a Szitynél vívott ütközetben.⁷⁰ Jaroszlav és Alekszandr druzsinájának nagy része nyilván Kijevben és Novgorodban tartózkodott, de ez még nem indokolja azt, hogy a fegyverforgatásra alkalmas szabad

64 MLSZV. 173.

65 PSZRL. T. I. 513.

66 PSZRL. T. I. 461; MLSZV. 175.

67 PSZRL. T. I. 467; MLSZV. 179.

68 Szaharov 1999: 77.

69 Gorszkij 2004: 207–209.

70 A Szity folyónál lezajlott ütközet rövid leírásakor sem az északkeleti, sem az északnyugati források nem szólnak a perejaszlavliak részvételéről: PSZRL. T. I. 465. T. III. 76.

perejaszlavliak sem nyújtottak segítséget Jurij nagyfejedelemnek. Végezetül Jaroszlav „árulása” ellen még két ténytet lehet felhozni: a tatárok Perejaszlavlot is elfoglalták, Tverben pedig a fejedelem egyik fiát is megölték.⁷¹

*

Font Márta összegzése szerint Novgorodban 1136 után a vecse, a jogilag szabad emberek gyűlése vált a legfontosabb hatalmi tényezővé. A legjelentősebb világi és egyházi tisztségviselők (poszadnyik, tiszjackij, püspök, arhimandrit) köre 1136 és 1238/40 között alakult ki. Mindannyian a vecsén történő megválasztás után foglalhatták el hivatalukat. A fejedelem is a vecsének alárendelt tisztségviselő lett, s rá csak a hadvezetés maradt.⁷² Valentyin Janyin a fejedelem katonai szerepének nem tulajdonított nagyon komoly, még kevésbé kizárólagos szerepet, s mindezt azzal indokolta, hogy a 12–13. században gyermekek is elfoglalhatták a trónt; viszont felhívta a figyelmet a fejedelemnek a poszadnyikkal közösen gyakorolt igazságszolgáltatási funkciójára.⁷³

Az általunk ismertett eseményekből az derül ki, hogy a tatár hódítás előtti évtizedekben a fejedelem mozgástere azért szélesebb volt: hadjárat indítását kezdeményezhette, vecsét hívhatott össze, befolyásolhatta a tisztségviselők megválasztását, illetve leváltását, ideiglenes távozása esetén kijelölhette személyes képviselőjét vagy akár a függő helyzetű Pszkov fejedelmét is. Azonban a fenti lehetőségek összessége sem mond ellen a gyenge fejedelmi hatalom koncepciójának. Kérdés, hogy ilyen körülmények között a Toropec, Csernyigov vagy Perejaszlavl ura miért törekedett a novgorodi trón megszerzésére. Nyilvánvalóan presztízsszempontból, s ezt az is alátámasztja, hogy amint kedvezőbb lehetőségük adódott, vagy bázisterületük kérdéseivel kellett foglalkozniuk, elhagyták az északi várost. A tatár hódítás előtt a novgorodiak elvileg megszüntethették volna a fejedelmi pozíciót, választott tisztségviselőik irányítása alatt élhettek volna, azonban a német lovagok, a litvánok és a tatárok részéről fenyegető veszély miatt nem nélkülözhatték a katonai vezetőket. A szakirodalomban többször is visszatér az a nézet, miszerint a novgorodiak azért ismerték el a vlagyimir-szuzdali fejedelmek befolyását, mert szükségük volt hadvezérekre.⁷⁴

Jaroszlav Vszevolodovics novgorodi tevékenységének értékeléséhez részletesen meg kell vizsgálni a tárgyalt időszak belső konfliktusait. A fejedelem 1215–1216-ban, 1223-ban, 1226 és 1229, illetve 1230 és 1236 között birtokolta a trónt.⁷⁵

71 PSZRL. T. III. 76.

72 Font 1998: 125–127.

73 Janyin 2003: 156–157.

74 Florinsky 1953: 49–50; Stökl 1990: 117.

75 Az 1236-tól kezdődő időszakban Novgorodban már Alekszandr irányított, bár apja haláláig, 1246-ig nyilvánvalóan igazodnia kellett Jaroszlav politikájához.

Jarozslav 1215-ben radikális intézkedéseket tett. Elfogatta Jakun Zubolomicst és Foma Dobroszcynicset, akik közül az előbbi befolyásos ember, talán bojár lehetett, az utóbbi pedig Novij Torg poszadnyikja volt. Miután két személy meg-rágalmazta Jakun Namnyezsics tiszjackijt, a fejedelem vecsét hívott össze, majd a novgorodiak kirabolták Jakun udvarát, a feleségét pedig elfogták. A tiszjackij nyilván tisztázni szeretne volna magát, mivel másnap reggel Jurij poszadnyikkal együtt Jarozslavhoz ment, de az utóbbi ekkor Jakun fiának letartóztatását rendelte el. Később a fejedelem Novij Torgba távozott, ahol újabb ellenséges lépéseket tett. Az utóbbiak közül a legsúlyosabb a kereskedelmi blokád volt, amelynek következtében Novgorodban emelkedett a gabonafélék és a répa ára, az emberek egy része pedig arra kényszerült, hogy fenyőfakérget, hársfalevelet és mohát egyen. Az éhhalál nagy számban szedte áldozatait.⁷⁶ Az alapján, hogy 1215-ben a gyűlés után a novgorodiak (a Jarozslav emberei által felhergelt, szerény körülmények között élő szabadok?) elrabolták Jakun tiszjackij javait, úgy tűnhet, hogy a vecse támogatta a fejedelmet. Azonban a tiszjackijt nem váltották le, a családtagjait ugyan letartóztatták, de őt nem. Lehet, hogy Jarozslavnak már 1215-ben meggyűlt a baja a vecsével. Annyi bizonyos, hogy a következő években ez volt a helyzet.

1228-ban a Novgorod ellenőrzése alatt álló Ladoga település lakói a Ladoga-tó környékét fosztogató jamokkal harcoltak, miközben a segítségükre érkező novgorodiak a Néva folyónál vecsét tartottak, majd visszatértek városukba. A vecsén meg akarták ölni Szugyimirt, aki csak úgy menekült meg, hogy a fejedelem a saját bárkájában rejtette el.⁷⁷ 1228-ban Jarozslav Ivanko novgorodi poszadnyikkal és Vjaceszlav tiszjackijjal Pszkovba ment, de a pszkoviak nem engedték be őket a városba, mivel ott az a hír terjedt el, hogy le akarják tartóztatni a pszkovi előkelők egy részét. Novgorodba visszatérve a fejedelem vecsét hívott össze, és felháborodásának adott hangot. Azt állította, hogy ő semmi rosszat nem forralt a pszkoviak ellen, sőt ajándékokat vitt nekik. Ezek után nem meglepő, hogy ugyanebben az évben a pszkoviak megtagadták a Riga elleni hadjáratban való részvételt, sőt bosszút álltak a fejedelem hívein. Miután Jarozslav visszaküldte Perejaszlavlba a tervezett katonai akció érdekében Novgorodba vezetett csapatait, a pszkoviak elűzték azokat a társaikat, akik a fejedelemtől valamilyen juttatásban (придаток) részesültek. Az évkönyv szerint ezt a következő szavak kíséretében tették: „Menjetek a fejedelmetekhez, nem vagytok a fivéreink!”⁷⁸

1228-ban a Riga ellen tervezett hadjárat kudarca és híveinek Pszkovból való eltávolítása után Jarozslav a feleségével együtt visszatért Perejaszlavlba, de a viharos események sora nem ért véget. A rossz időjárás miatt bekövetkezett feszültséget Novgorod lakói az elithez tartozókon próbálták meg levezetni. Első lépésként a társadalom alsó rétegéhez tartozók fordultak Arszenyij vla-

76 PSZRL. T. III. 53–54.

77 PSZRL. T. III. 65.

78 A pszkoviakkal kapcsolatos adatok: PSZRL. T. III. 65–66.

dika ellen. Nyilván ennek hatására hívták össze a vecsét, amelyet a résztvevők a Jaroszlav-udvarban kezdtek el, de onnan a vladika udvarába vonultak át. A főpáztort azzal vádolták, hogy egyrészt elődjét, Antonyijt elűzte, másrészt ahhoz, hogy ezt elérje, megvesztegette Jaroszlav fejedelmet. (Tehát a fő vád a szimónia volt.) Arszenyij vladikának sikerült Hutinoba menekülnie, ahonnan már másnap megérkezett a régi-új főpap, Antonyij. Valószínűleg szintén másnap „az egész város fellázadt”, és az arra jogosultak ismét vecsére gyűltek össze, ezúttal felfegyverkezve, majd kirabolták hat személy udvarházát. Ők nyilván a fejedelem hívei voltak. Három novgorodit név szerint is érdemes megemlíteni. Közülük Vjacseszlav tiszjackijt, aki korábban a fejedelmet Pszkovba elkísérte, nemcsak a vagyonától, hanem a tisztségétől is megfosztották. Szugyimir azzal a személlyel lehet azonos, akinek korábban a fejedelem megmentette az életét. Dusilec sztarosztát a lázongók nemcsak kirabolták, hanem fel akarták akasztani, ő azonban Jaroszlavhoz menekült. Így a fejedelem ezúttal Perejaszlavban mentett meg egy novgorodit a leszámolástól.⁷⁹

1229-ben Mihail fejedelem Novgorodba való érkezése után a poszadnyik tisztséget Vnyezd Vodoviknak adták át. Elődjét, Ivanko Dmitrovicsot Novij Torg irányításával bízták meg, de a településre nem engedték be, ezért ő is Jaroszlav fejedelemnél talált menedéket.⁸⁰ 1230-ban Novgorodban szervezkedés kezdődött a Csernyigovba visszatért Mihail fejedelem híve, Vnyezd poszadnyik ellen az egyik korábbi poszadnyik fia, Sztyepan Tvergyiszlavics és Ivanko Tyimoskinyics vezetésével, azonban a vecsén Vnyezet nem sikerült megfosztani a tisztségétől. A szervezkedők közül Volosz Blutkinyicset még a gyűlésen megölték, míg Ivankóval később végeztek, és holttestét a Volhov folyóba dobták; egy másik vesztes, Jakim Vlunkovics a perejaszlavli fejedelemhez menekült.⁸¹ 1230 végén, miután Vnyezd Mihail fejedelem fiával Novij Torgba távozott, helyette Sztyepan Tvergyiszlavicsot választották meg poszadnyiknak.⁸² Ezúttal a novgorodiak senkit nem gyilkoltak meg vagy űztek el.

Valentyin Janyin véleménye szerint Sztyepan Tvergyiszlavics győzelme olyan döntő jellegű volt, hogy irányítása alatt (1230–1243) mindössze egyetlen alkalommal, 1232-ben történt kísérlet a bojárságon belüli harc felélesztésére. Sztyepan poszadnyiksága Miroska Nyezsgyinyics időszaka (1189–1204) óta az első hosszan tartó és csak a tisztségviselő halála miatt lezáruló poszadnyikciklus volt.⁸³ Janyin, Novgorod történetének Oroszország határain túl is elismert szakértője minden bizonnyal azokra az 1232-es eseményekre célzott, amelyeket Mihail fejedelem híveinek Pszkovban való megjelenése váltott ki. A pszkoviak ekkor elfogták és megbilincseltek a Jaroszlavot képviselő Vjacseszlavot. A

79 Arszenyij vladika elűzéséhez és a hat novgorodi személlyel való leszámoláshoz: PSZRL. T. III. 67.

80 PSZRL. T. III. 68.

81 PSZRL. T. III. 69.

82 PSZRL. T. III. 70.

83 Janyin 2003: 201.

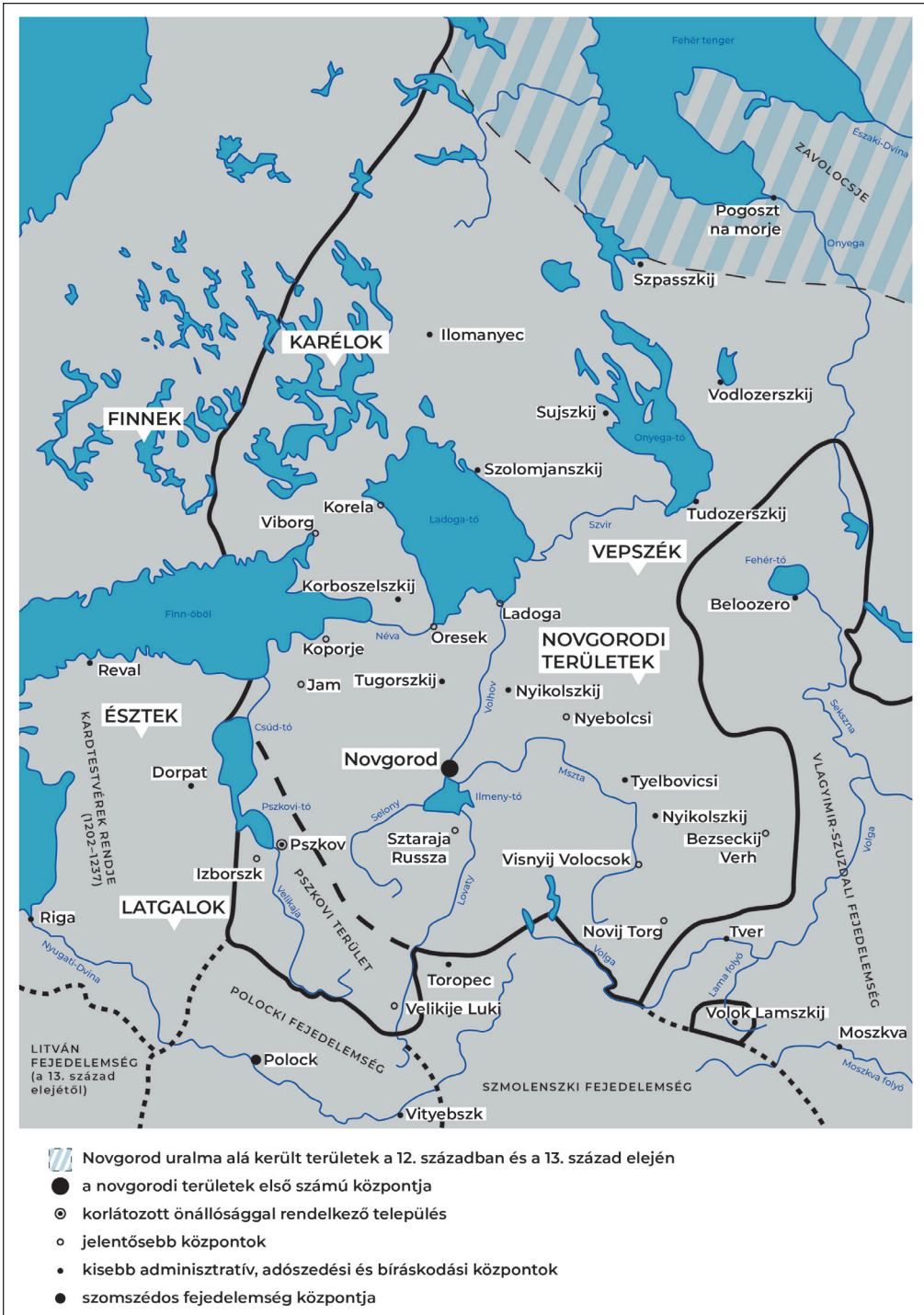

Perejaszlavlból Novgorodba visszatérő fejedelem válaszul novgorodi területen elérhető pszkoviakat fogatott el, és záratott börtönbe, de Vjacseszlav elengedését és a pszkoviak megtörését csak a szokásos valgyimir-szuzdali módszerrel, a kereskedelmi blokádnak elrendelésével tudta elérni.⁸⁴

A fenti ismertetés egyértelműen rávilágít azokra a nehézségekre, amelyekkel a 13. század első évtizedeiben Jaroszlav Vszevolodovics fejedelemnek meg kellett küzdenie. Úgy tűnik, hogy a Rurik-dinasztia novgorodi trónra aspiráló képviselőivel folytatott küzdelme könnyebb volt, mint a belső erőkkel folytatott harca. Az utóbbiban való eligazodást a kutató számára az is nehezíti, hogy a krónikások sok esetben nem nevezték meg az egyes személyek társadalmi státuszát, illetve nem különítették el a társadalom egyes rétegeit. Ami a számukra egyértelmű volt, az utókor számára esetenként rejtvényként jelenik meg. Annyi látszódik, hogy a bojárok igen jelentős, de nem kizárólagos politikai szerepet játszottak. Időnként még a novgorodi városi társadalom alsó rétege is hallatta a hangját, egy követelés pedig feltételezhetően a vidéki földművesekhez kötődött. Mit tehetett ebben a helyzetben a gyenge hatalmi pozícióval rendelkező Jaroszlav fejedelem? Lavírozott a politikai csoportosulások között, saját híveket szerzett (bár erre anyagi javakat kellett áldozni, sőt bizonyos esetekben a támogatók életét kellett megmenteni), kereskedelmi zárlatot rendelt el, és a felsorolás még folytatható. A novgorodi politikai élet színpada azonban olyan gyakran változott, hogy ahhoz szinte képtelenség volt megfelelő módon alkalmazkodni. Nem véletlen, hogy 1238-ban Jaroszlav még a tatár invázió körülményei között is inkább a vlagyimiri trónt választotta, bár Novgorod irányítása is a családja kezében maradt.

---

84 PSZRL. T. III. 71–72.

A novgorodi területek a 12-13. században. Mező Anikó rajza

FORRÁSOK

- Galicko-Volinszkaja letopisz. In: Pamjatnyiki lityeraturi Drevnyej Ruszi. XIII vek. Dmitrijev, Lev, Lihacsov, Dmitrij (red.). Moszkva, 236–425. (GVL)
- Moszkovszkij letopisznij szvod konca XV veka. In: Russzkije letopiszi. Tom 8. Rjazany, 2000. (MLSZV)
- Polnoje szobranijije russzkih letopiszej. Tom I. Moszkva, 1997. (PSZRL. T. I.)
- Polnoje szobranijije russzkih letopiszej. Tom II. Moszkva, 1998. (PSZRL. T. II.)
- Polnoje szobranijije russzkih letopiszej. Tom III. Moszkva, 2000. (PSZRL. T. III.)
- Polnoje szobranijije russzkih letopiszej. Tom XLI. Moszkva, 1995. (PSZRL. T. XLI.)

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balogh László – Kovács Szilvia (szerk.) 2015: *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Ferincz István (ford.). Balogh László – Ferincz István – Font Márta – Kovács Szilvia – Polgár Szabolcs – Zimonyi István (jegyz.). Szeged.
- Danyilova, Ljudmila 1956: *Ocserki po isztorii zemlevlagyenyija i hozjajsztva v Novgorodszkoj zemle v XIV–XV vv.* Moszkva.
- Dimnik, Martin 2016: *Power Politics in Kievan Rus': Vladimir Monomakh and His Dynasty, 1054–1246*. Toronto.
- Fennel, Dzsón 1989: *Krizisz srednyevekovoj Ruszi, 1200–1304*. Moszkva.
- Florinsky, Michael 1953: *Russia: a History and an Interpretation*. Volume I. New York.
- Font Márta 1998: *Oroszország, Ukrajna, Rusz*. Budapest–Pécs.
- Font Márta 2005: *Árpád-házi királyok és Rurikida fejedelmek*. Szeged.
- Font Márta 2018: *Rosztjizslav herceg IV. Béla udvarában*. In: Font Márta: *Dinasztikus érdekek nyomában. Árpádok, Piastok, Rurikok az európai politikában*. 157–182.
- Frojanov, Igor 1992: *Mjatezsnij Novgorod. Ocserki isztorii goszudarsztvennosztiji, szocialnoj i polityicseszkaj borbi konca IX–nacsala XIII sztoletyija*. Szankt-Petyerburg.
- Gorszkij, Anton 2004: *Rusz. Ot szlavjanszkovo Rasszelenyija do Moszkovszkovo carsztva*. Moszkva.
- Gyóni Gábor 2018: *A középkori Novgorod politikátörténete*. In: *Ruszisztikai Könyvek XLIV*. Budapest.
- Horosev A. Sz. 1980: *Cerkov v szocialno-polityicseszkaj szisztjeme Novgorodszkoj feodalnoj reszpubliki*. Moszkva.
- Janyin, Valentyin 1980: *Nyírfakéreg levelek üzenete*. Szvák Gyula (ford.). Budapest–Uzsgorod.
- Janyin, Valentyin 2003: *Novgorodszkije poszadnyiki*. Moszkva.
- Klima László 2009: *Finnugor népek a középkori Oroszországban (859–1118)*. In: Szvák Gyula (szerk.): *Szent Orsolyától Iszaak Babelig*. Budapest. 133–189.
- Konjavszkaja, Jelena 2021: *Tverszkoje knyazsesztvo v XIII v.–szeregyinye 1360-h gg.* In: *Rosszijszkaja isztorija*, № 2. 14–27.

- Kucskin, Vlagyimir 1984: *Formirovanyije goszudarsztvennoj tyerritorii Szevero-Vosztocsnoj Ruszi v X–XIV vv.* Moszkva.
- Makai János 2015: *Fejezetek Vlagyimir-Szuzdal 12–13. századi történetéből.* Eger.
- Mouchard, Florent 2015: *La Maison de Smolensk: Une dynastie princière du Moyen Age russe, 1125–1404.* Bibliothèque russe de l'institut d'études slaves. Tome CXXXI. Paris.
- Perrie, Maureen 2006: *The Cambridge History of Russia. Volume I. From Early Rus' to 1689.* Cambridge.
- Petruhin, Vlagyimir 2005: *Drevnyaja Rusz, IX v.–1263 g.* Moszkva.
- Ribakov, Borisz 1984: *Danyil Zatocsnyik i vlagyimirszkoje letopiszanyije konca XII veka.* In: Ribakov, Borisz: *Iz isztorii kulturi Drevnyej Ruszi.* Moszkva, 140–187.
- Stökl, Günther 1990: *Russische Geschichte.* Stuttgart.
- Scsepkina, Marfa 1972: *O proiszhozgyenyii Uszpenszkovo szbornyika.* In: *Drevnyerusszkoje iszkussztvo. Rukopisznaja knyiga.* Lazarev, Viktor i dr. (red.). Moszkva. 60–80.
- Szaharov, Andrej 1999: *Osznovnije etapi vnyesnyej polityiki Ruszi sz drevnyejsih vremjon do XV veka.* In: Szaharov, Andrej i dr. (red.): *Isztorija vnyesnyej polityiki Rosszii. Konyec XV–XVII vek.* Moszkva, 13–105.
- Szili Sándor (szerk.) 2009: *A normannkérdés az orosz történelemben. I. Források.* [Budapest].
- Szverdllov, Mihail 2003: *Domongolszkaja Rusz. Knyaz i knyazseszkaja vlaszty na Ruszi VI–pervoj tretyji XIII v.* Szankt-Petyerburg.
- Zimin, Alekszandr 1961: *Novgorod i Volokalamszk v XI–XV vekah.* In: *Novgoroszkij isztoricseszki szbornyik, t. 10, Novgorod.*